

Problémy audiovizuální edukace

Mgr. Jana Krátká, Mgr. Patrik Vacek

filmová nauka – mediální výchova – audiovizuální edukace

Všechna výše uvedená označení respektují předmět zájmu audiovizuální edukace, kterým je pedagogicky i filmologicky zaštiťená, systematicky prováděná a institucionálně pojatá edukace, tedy záměrné výchovně-vzdělávací působení na jedince s cílem kultivace jeho schopností vnímat a kriticky hodnotit film a audiovizuální kulturu.

Vyvstává zde řada dalších otázek:

Má být naše vnímání audiovizuální edukace primárně estetické nebo didaktické?

Má se daná oblast soustředit na popularizaci dějin filmu mezi učiteli a žáky nebo je vhodné pojímat ji spíše jako soubor doporučení, pracovních postupů nebo orientujících návodů pro systematické posilování citlivosti studentů vůči projevům audiovizuálních médií, pěstování jejich kritického a analytického myšlení a recepčních zkušeností?

Má být audiovizuální edukace realizována v teoretické rovině nebo se má její samozřejmou součástí stát i praktická práce s médiem?

Má být audiovizuální edukace koncipována v podobě samostatného předmětu, třeba jen volitelného (po vzoru literárních nebo hudebních seminářů na středních školách) nebo má být včleněna do již existujících vzdělávacích oblastí?

Filmová edukace nepatří mezi často diskutovaná filmologická témata a ani pedagogika není k tomuto problému příliš vstřícná. V souvislosti s komplexní proměnou společnosti po roce 1989 se role audiovizuální kultury a médií – jejichž je film nedílnou součástí – v lidském životě neobyčejně posílila. Potíže, které doprovázejí téma audiovizuální edukace se pojí již s vymezením pojmů a východisek.

Kromě dílčích prací (např. *Základy filmové výchovy na středních školách* Zdeňka Smejkal, vydané Krajským pedagogickým ústavem při Kabinetu českého jazyka a literatury v roce 1985) se neobjevuje výraznější, synteticky či analyticky orientované dílo, jež by svou pozornost přednostně nebo dokonce výhradně věnovalo filmové výchově. Posledním výrazným pokusem v českém prostředí tak pravděpodobně zůstává kandidátská disertační práce výše uvedeného autora nazvaná *Film jako předmět školní výuky* (1968), jejíž části byly publikovány v revui *Film a doba*. Druhou výjimkou je Československým filmovým ústavem vydaná práce Borise Jachnina *Filmová estetická výchova* (1968). Na přibližně 50stránkové brožurce je cenné, že se pokouší daný problém uchopit celostně; vymezuje film a mezioborové vztahy, představuje hypotetický model filmové výchovy a ve stručnosti informuje o vývoji problematiky v ČSSR i zahraničí. Pro účely budoucího výzkumu je užitečný i připojený přehled české a zahraniční literatury vztahující se k dané problematice. Kromě omezené dostupnosti je po uplynutí bezmála 40 let patrná i pochopitelná ztráta aktuálnosti. Tato díla jsou však cenná již díky skutečnosti, že svou pozornost primárně zaměřují na oblast filmu, neboť autoři monografických prací orientovaných na estetickovýchovnou problematiku toto médium opomíjejí buďto úplně nebo mu věnují jen povšechnou zmínku.

Film má místo i v některých dalších publikacích, které se mu sice nevěnují primárně, ale považují jej za součást kulturního povědomí zejména středoškolských studentů. Okrajově jsou také znalosti filmu prověřovány při přijímacích zkouškách na vysoké školy humanitního zaměření. Ilustrativní je v tomto ohledu publikace *Příprava k přijímacím zkouškám na vysoké školy* (1998), kde je filmu – a to pouze českému – věnována jedna strana. Světový film zde nenašel prostor. Úlohu stručného přehledu zastává učebnice gymnaziální profesorky Aleny Odehnalové *Vybrané kapitoly z dějin kultury 20. stol II.* (2002), v níž je věnováno 84 stran stručnému přehledu české a světové kinematografie a některým základním teoretickým aspektům. Text má podobu encyklopedicky pojaté stati, která studentům přináší toliko soupis jmen s útržkovitými a občas poněkud nepřesně formulovanými charakteristikami filmů. S filmem má také běžná provozní praxe školy časté potíže. Film bývá často chápán jako prostředek výplně volného času školy, jako nástroj, který si neklade vyšší výchovně-vzdělávací cíle, ba jako oblast, kde se vyplácí spíše prevence a odstup. V blízké budoucnosti je zřejmě nedostižný ideál mediálního pedagoga, který by pro žáky a studenty fungoval v roli průvodce mezi médii a nabízel jim způsoby, jak je kriticky vyhodnocovat a „číst“.

Většina dosavadních tuzemských prací se postavení filmu ve výchově a vzdělávání věnuje jen nepřímo a zjišťuje, jaký jiný umělecký druh se objevuje ve vyučovací a výchovné práci učitelů vyjma oboru, v němž jsou aprobováni. Úloha filmového média je navíc relativizována konkrétním způsobem využití, které u učitelů s aprobační pro český jazyk a literaturu občas zastupuje (poněkud problematické) předvádění televizních záznamů divadelních her (Spousta, 1997, s. 128). Cílené využívání uměleckého filmu v estetickovýchovných předmětech přináší také očekávatelné výsledky: procento učitelů využívajících filmového umění v rámci své výuky je opět velmi nízké (Spousta, 1997, s. 129). Autor konstatuje, že kromě jisté pohodlnosti a nedostatečného technického vybavení škol byla některými učiteli pocíťována především absence vhodných filmů.

Mediální výchova

Pojem mediální výchova může zahrnovat problematiku tištěných médií i obrazových sdělení, Internet, rozhlas, televizi, a samozřejmě také narativní i nonarativní film. Podle Denise McQuaila (1999) jsou masová média klíčovým nástrojem socializace, i když především díky dlouhodobosti procesu je toto působení těžké prokázat. Média jsou součástí naší každodennosti. Média již nepředstavují oddělenou sféru, kterou by bylo možné izolovat od sociálního i ekonomického života. Podílejí se na její podobě, ale současně jsou i jejím produktem. Média jsou spolutvůrci i produkty modernity a v podstatě tvoří jádro naší schopnosti či neschopnosti rozumět světu ve kterém žijeme. To platí bez ohledu na to zda jim rozumíme či je pouze přijímáme jako zjevenou pravdu. (McQuail, 1999)

Mediální komunikace má řadu vlastností, které ji odlišují od běžné komunikace tváří v tvář (Mašek, 2002):

Nevýhody: chybí lidská vzájemnost, taktilní podněty, vymezená možnost interakce

Výhody: snadnost, jednoduchost, pohodlný přístup k informacím, překonání limitovaných, lokálních informačních zdrojů, možnost představit své vlastní sdělení

Mediální vzdělávání je součástí širšího proudu demokratizace výuky. Bude třeba překonat vzdělávání opírající se o normativní koncepty a kanonizované definice vysokého a nízkého. Učitel nemůže dále vystupovat v roli diktujícího a rozhodovat, co je a co není legitimní.

Namísto toho vystupuje do prostředí jeho role konzultační, která chápe učitele jako rádce, který pomáhá při interpretaci fakt a poznatků.

Navržené zásady mediální/audiovizuální výchovy:

- a) výuka by neměla jít automaticky proti každodenní mediální zkušenosti studentů
- b) učitel zde nepředkládá studentům instrukce, jak se ochránit před médii, ale nechává je dojít k vlastní argumentované pozici
- c) cílem není ochránit, ale připravit
- d) porozumět logice médií lze především skrze simulovanou participaci na tvorbě jejich obsahů
- e) studenti sami popisují a komentují vlastní každodenní prožitky a názory

Zasazení audiovizuální výchovy do systému českého školství

Mediální výchova jako nejširší pojmové vymezení se objevuje mezi průřezovými tématy, která v RVP reprezentují okruhy aktuálních problémů současného světa.

Průřezové téma Mediální výchova může být realizováno dvěma postupy: důslednou tematizací mediální problematiky v rámci stávajících vzdělávacích oblastí, resp. jednotlivých předmětů nebo vlastní specializovanou výukou v podobě jednorázových kurzů nebo dlouhodobého projektu.

V RVP jsou následně vymezeny klíčové kompetence (Kompetence k učení; Kompetence k řešení problémů; Komunikativní; Sociální a personální; Kompetence občanské; Kompetence pracovní) jichž mají žáci dosáhnout, vzdělávací oblasti a jimi procházející průřezová témata.

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova; Výchova demokratického občana; Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech; Multikulturní výchova; Environmentální výchova; Mediální výchova

Právě průřezové téma mediální výchova má nejširší možnosti, jak do veškerých zmíněných kompetencí zasáhnout. Jakékoli obsahy a informace jsou medializovány a střetáváme se nimi v jejich mediální každodennosti.

Pokusíme-li se o vyjmenování oblastí, v nichž jsou audiovizuální prvky nejlépe využitelné, dostáváme téměř kompletní systém vzdělávacích oblastí tak, jak je vymezuje RVP. Vzdělávací oblasti: Jazyk a jazyková komunikace (*Český jazyk a literatura, Cizí jazyk*); Informační a komunikační technologie (*Informační a komunikační technologie*); Člověk a jeho svět (*Člověk a jeho svět*); Člověk a společnost (*Dějepis, Výchova k občanství*); Člověk a příroda (*Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis*); Umění a kultura (*Hudební výchova, Výtvarná výchova*); Člověk a zdraví (*Výchova ke zdraví, Tělesná výchova*); Člověk a svět práce (*Člověk a svět práce*)

Rámcové vzdělávací programy pak umožňují praktické prostupování problematiky mediální výchovy v jejím nejširším smyslu skrze všechny vzdělávací oblasti. Jaké místo zastává film a audiovizuální kultura v klíčových vzdělávacích dokumentech českého školství? V současné době jsou tradiční osnovy nahrazovány koncepčně novým kurikulárním dokumentem, tzv. rámcovými vzdělávacími programy, na jejichž podkladě si jednotlivé školy mají vytvářet vlastní školní vzdělávací programy, svobodněji programované a do značné míry

individualizované učební plány, v nichž je možné dát prostor i filmu a dalším médiím. Jejich podobu lze většinou shrnout do jednoho z následujících přístupů k audiovizuální edukaci.

Současné přístupy k audiovizuální edukaci:

1) **Mediální výchova v užším pojetí:** především sociologicky orientovaní badatelé přistupují skrze termín mediální gramotnost k problematice tisku, rozhlasu a televize, jejichž obsahy učí číst. Takto orientovaná mediální výchova se jeví jako nedostatečná v přehlížení např. estetických a kulturně-historických kontextů kinematografie.

2) **Mediální výchova v širším pojetí:** propojení tématu statických i pohyblivých obrazů, textů, symbolů včetně přístupu k filmu jako umění. Nejširší přístup k problematice naráží především na prozatím nedostižný ideál mediálního pedagoga, který by pro žáky a studenty fungoval v roli průvodce mezi médii a nabízel jim způsoby, jak je kriticky vyhodnocovat a „číst“.

3) **Audiovizuální výchova v užším pojetí:** filmoví teoretikové a historikové občas preferují výuku filmového umění a jeho dějin, naproti tomu pedagogika se vlivem dlouholeté tradice omezuje na využití výukové televize a tzv. školního filmu a jeho didaktické funkce.

4) **Audiovizuální výchova v širším pojetí:** propojení témat počítačových her, výukové televize, školního filmu, narativního i non-narativního filmu, žánrového filmu, filmového dokumentu aj. Ideální podoba audiovizuální edukace, která na audiovizuální kulturu pohlíží z více stran jakožto na „výchovu filmem“ i výchovu ke znalosti filmových dějin a teoretické roviny média.

Závěrem lze říci, že preferujeme nikoli další předmět, který se může obrátit ve výchovu ke znalosti filmové historie jako spíše budování povědomí o možnostech práce s filmem, počítačovými hrami, videem, animací. Více o možnostech práce s filmem např. příspěvek *Film jako integrační prvek estetické výchovy* na <http://svp.muni.cz>.

Literatura:

- DEMARIA, R. – WILSON, Johnny, L. *High Score: The Illustrated History of Electronic Games*. New York: McGraw Hill/Osborne, 2004. ISBN 0-07-223172-6
- FIELDS, D. – JAMES, E.: *Videos That Teach*. Grand Rapids : Youth Specialties Books. 1999. ISBN 0-310-23115-9
- GEE, P. J.: *What Video Games Have To Teach Us About Learning And Literacy*. New York : Palgrave. MacMillan, 2004. ISBN 1-4039-6538-2
- HOLUB, R. *Kultura křiplů*. In *Reflex*. 1999, č. 33, s. 8. ISSN 0862-6634.
- JACHNIN, B. *Filmová estetická výchova*. Praha : Filmový ústav. 1968. 66 s.
- JONES, G.: *Killing Monsters Why Children Need Fantasy, Super Heroes, and Make-Believe Violence*. New York: Basic Books, 2003. ISBN 0465036961.
- JŮVA, V. *Estetická výchova: vývoj, pojetí, perspektivy*. Brno : Paido, 1995.
- KLIMEŠ, I. *Kino jako škola zločinu*. In *Cinepur* 2003, č. 26, s. 21. ISSN 1213-516X.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Příprava k přijímacím zkouškám na vysoké školy*. Praha: Argo, 1998.
- KRÁTKÁ, J. - VACEK, P. Film jako integrační prvek estetické výchovy. Brno : PdF MU, 2006. Školní vzdělávací programy. <http://svp.muni.cz>
- MAŠEK, J. *Audiovizuální komunikace výukových médií*. Plzeň : ZČU, 2002. ISBN 80-7082-905-2.
- MCQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2002. 447 s. ISBN 80-7178-714-0.
- ODEHNALOVÁ, A. *Vybrané kapitoly z dějin kultury 20. stol II*. Brno: CERM, 2001.
- SMEJKAL, Z. *Film jako předmět školní výuky*. Brno : FF UJEP. 163 s. (kandidátská disertační práce). 1969.
- SZCZEPANIK, P. (ed.) : *Nová filmová historie. Antologie současného myšlení o dějinách kinematografie a audiovizuální kultury*. Praha : Herrmann a synové, 2004.
- SPOUSTA, V. *Krása, umění a výchova*. Brno: MU, 1995.
- SPOUSTA, V. *Integrace základních druhů umění ve výchově*. Brno: MU, 1997.
- VACEK, P. – KRÁTKÁ, J. Česká škola a svět pohyblivého obrazu. In *Literární noviny*. XVI, 2005, č. 36, 1s. 12. ISSN 1210-0021.
- ZUSKA, V. *Estetika : úvod do současnosti tradiční disciplíny*. Vyd. 1. V Praze : Triton, 2001. 132 s. Filosofická setkávání; 1. ISBN 80-7254-194-3.